

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Факультет журналістики, реклами та видавничої справи

Кафедра періодичної преси та медіаредагування

Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

**«Мечников І. І. — відкриття, які рятують життя (серія
журналістських матеріалів)»**

**«Mechnykov I. I. — discoveries that save lives (a series of journalistic
materials)»**

Виконала: здобувачка денної форми навчання
спеціальності 061 журналістика

Освітня програма «Журналістика»

Кристофович Дар'я Вадимівна

Керівник к. і. н., доц. Сидун І.В. _____
(підпис)

Рецензент ст. викл. Блінов Є. М.

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри

№__ від __. __. 20__ р.
Завідувачка кафедри

(підпис)

(прізвище, ім'я)

Захищено на засіданні ЕК №__
протокол №__ від __. __. 20__ р.

Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою/шкалою ECTS/
бали)

Голова ЕК

(підпис)

(прізвище, ім'я)

Одеса 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
ОБҐРУНТУВАННЯ ПІДГОТОВКИ ПРОЄКТУ.....	5
ОПИС ПІДГОТОВКИ ПРОЄКТУ.....	10
ВИСНОВКИ.....	12
БІБЛІОГРАФІЯ.....	14
ДОДАТКИ (проект)	

ВСТУП

Ілля Ілліч Мечников — непересічна особистість в історії української науки. Він народився 15 травня 1845 року, і все своє життя присвятив біології. Його доробок важко досягнути: тут і започаткування порівняльної ембріології, і відкриття явища фагоцитозу, першої в Російській імперії бактеріологічної станції, і в останні 15 років життя — боротьба зі старістю, що дала початок науці під назвою геронтологія.

За свої праці у галузі імунології він отримав Нобелівську премію разом з Паулем Ерліхом у 1908 році.

Також постать Іллі Мечникова була майже нерозривно пов'язана з Одесою: тут він відкрив вже згадану вище бактеріологічну станцію, де вакцинував людей, зустрів свою другу дружину Ольгу Білокопитову.

Але найголовнішим є те, що Мечников деякий час викладав у нещодавно створеному Новоросійському (наразі Одеському) університеті, який зараз носить його ім'я. Отож, **актуальність** нашої роботи полягає у перетині із сьогоденням.

Мета дослідження: у серії з чотирьох журналістських матеріалів висвітлити життя та діяльність Мечникова в Одесі та поза її межами, а також розповісти про те, як його пам'ять вшановують в університеті та оформити в лонгвід.

Завдання дослідження:

- дати уявлення про постать Іллі Мечникова;
- розповісти про установи, названі на честь науковця;
- висвітлити, як його постать вшановують у стінах ОНУ імені І. І. Мечникова;
- зробити огляд спеціальних випусків студентських газет факультету журналістики, реклами та видавничої справи, присвячених до річниці університету;
- створити чотири власні журналістські матеріали.

Об'єкт дослідження: Ілля Ілліч Мечников

Предмет дослідження: життя й діяльність науковця, пам'ять про нього в університеті, його праці

Методи дослідження: контент-аналіз, синтез, інтерв'ювання, моніторинг.

ОБҐРУНТУВАННЯ ПІДГОТОВКИ ПРОЄКТУ

Життя та діяльність І. І. Мечникова

Народився майбутній вчений 15 травня 1845 року на Харківщині, в родині нащадка старовинного молдавського роду та доньки відомого єврейського публіциста. Батько полюбляв грати в карти, тому жити на широку ногу не доводилось. Серед розваг були хіба що м'ячики та кубики, але замість цього юний Мечников цікавився світом природи, міг годинами розглядати рослину чи комаху, та й демонстрував хист до викладацької справи: проводив своїм одноліткам уроки з природознавства за гроші. Тільки платили не вчителю, а учням.

На цьому талант Іллі Мечникова не згас: він блискуче вчиться у Харківському ліцеї, у 16 років публікує статтю, де критикує підручник з геології, а через рік пише рецензію на працю Чарльза Дарвіна «Походження видів». Спочатку він вступив до Харківського університету на фізико-математичний факультет, але відчув себе не у своїй тарілці та вирішив піти й продовжити свою діяльність у галузі біології. Проте, не за власною волею, опинився у вирі революційного руху. Мечников згадував: «В університетах і навіть у гімназіях старанно поширювалися заборонені твори, молодь закликалася до посиленої пропаганди. 16-річним юнаком, ще не закінчивши гімназичного курсу, я отримав лист з-за кордону з навіюванням жодним чином не погоджуватися на проголошення конституції в Росії, а негайно вимагати республіки»[6].

Усього лиш у 22 роки Ілля Мечников став доктором зоології, незабаром — одружився. Проте його перша жінка була смертельно хвора на туберкульоз, тому їхній шлюб протривав лише чотири роки. Мечников був настільки сповнений горя, що випив величезну дозу морфії, але, на щастя, припустився помилки: така доза призводить не до смерті, а до блювання.

З Одесою пов'язаний розквіт діяльності видатного вченого. Взимку 1870 року він починає читати лекції із зоології у Новоросійському (Одеському)

університеті, там же зустрічає свою другу дружину, на 13 років молодше від нього. Жив він на вулиці Херсонській, 36 (зараз — вулиця Пастера), а на вулиці Льва Толстого була розміщена перша в Російській імперії (та друга в світі) бактеріологічна станція, де людям, яких вкусили собаки чи вовки, робили щеплення від сказу.

Там же, в Одесі, Ілля Мечников робить одне із своїх найвизначніших відкриттів — явище фагоцитозу, що поклало початок вчення з імунології. Проте, коли вчений заявив про результати свого дослідження, Роберт Кох (той самий, що відкрив туберкульозну паличку), назвав це «бурхливою фантазією» [6].

Насправді доробок Мечникова важко осягнути: крім дослідження імунітету, щеплень від сказу, він також останню частину свого життя всіляко боровся зі старістю. На те, що старість теж може бути хворобою, його нашттовхнуло таке побутове явище, як скисання молока. Вчений помітив, що воно ніяк не гниє, як інші продукти. Згодом він згадав про болгарських довгожителів, у раціоні яких якраз є молочні та кисломолочні продукти.

Отож, досліджуючи молочні продукти, Ілля Мечников відкрив *Lactobacillus delbrueckii subsp. Vulgaricus*, ту саму паличку, яка перешкоджає процесам гниття. Свою теорію вчений, як зазвичай, взявся перевіряти на собі: в обід випивав склянку простокваші, а ввечері — саму живу культуру. Також він дотримувався гігієни не лише особистої, але й харчової: усе, що потрапляло на кухонний стіл, піддавалося термічній обробці або милося, навіть полуниця та банани.

1908 рік став для Іллі Мечникова знаковим. Саме тоді він отримав разом з Паулем Ерліхом Нобелівську премію за «працю в галузі імунітету». Сам Мечников називав її «чарівним жезлом, який відкрив світові значення його скромних праць» [2]. У 1911 році щомісячник «The Strand Magazine» за результатами міжнародного опитування включив його до списку «10 найзнаковіших людей сучасності» [12].

Помер Мечников 15 липня 1916 року, в розпал Першої світової війни у Парижі.

Висвітлення життя та діяльності І. І. Мечникова в українському інформаційному просторі

У ході моніторингу було виявлено, що про Іллю Мечникова у медіапросторі написано небагато, і найбільше публікацій містять загальноукраїнські ЗМІ, аніж регіональні (до прикладу, одеські). Усього було знайдено 17 матеріалів у наступних ЗМІ:

1. Телеканал «24 канал» (5 матеріалів)
2. Телеканал «Глас» (1 матеріал)
3. Інтернет-видання «Український інтерес» (1 матеріал)
4. Інформаційне агентство «Укрінформ» (2 матеріали)
5. Програма «ТСН» (1 матеріал)
6. Інтернет-телеканал «Громадське» (1 матеріал)
7. Інтернет-проект «Stop Fake» (1 матеріал)
8. Агенція інформації та аналітики «Гал-Інфо» (1 матеріал)
9. Газета «День» (1 матеріал)
10. Телеканал «Град» (1 матеріал)
11. Інтернет-видання «NV» (1 матеріал)
12. Інтернет-видання «Факти та коментарі» (1 матеріал)
13. Газета «Дзеркало тижня» (1 матеріал)

Усі матеріали написані переважно журналістами, і лише у трьох з них присутні експерти, а саме:

1. У матеріалі «Дзеркала тижня» — «“Етюди оптимізму” — погляд через століття» — директор НДІ біології Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна професор Анатолій Божков [6].

2. У книзі Уляни Скицької «Ми з України. Історії про людей, якими захоплюється світ» наведені слова Люби Віханські, дослідниці Мечникова [12].
3. Матеріал інтернет-видання «NV» «130 років тому Ілля Мечников відкрив одеську бактеріологічну станцію, де почав робити щеплення» написаний Ігорем Шамою, який за освітою є істориком, тому його можна вважати експертом [20].

У знайдених матеріалах переважно описується життєвий шлях Мечникова, його наукова діяльність. Окремо його особисті стосунки змальовані лише у двох ЗМІ: «24 каналі» та газеті «День». Наприклад, дружба Іллі Мечникова та Кліма Житника описується у двох матеріалах «24 каналу»: «Почалося все у Харківському університеті, де Житник вивчав ботаніку. Його однокласником був знаменитий український імунолог Ілля Мечников — майбутній Нобелівський лауреат. Імунолога щиро захопили знання Житника про рослинне царство. Свого друга Мечников називав справжнім генієм і одним з найбільш здібних ботаніків свого часу» [9, 22]. А стосунки вченого з жінками змальовані у матеріалі газети «День». Так був описаний перший шлюб Мечникова: «У січні 1869 року в Петербурзі відбулося незвичне вінчання. Одружувався молодий міцний чоловік і бліда дівчина, яку до церкви внесли на стільці. Це були Ілля Мечников і його наречена, яку вбивали сухоти». Стосунки з другою жінкою, Ольгою Білокопитовою, ґрунтувалися на взаєморозумінні та повазі: «Ольга Миколаївна все життя підтримувала чоловіка. Вона була йому не лише розрадою, але й помічником. Недивно, що до самої смерті Ілля Мечников не лише ніжно любив дружину, а й глибоко поважав її як особистість. Його почуття до неї і у глибокій старості залишалися такими ж палкими і глибокими, як у молоді роки» [13].

Найбільше про Іллю Мечникова пишуть в контексті його наукової діяльності та відкриттів (12 із 18 знайдених). Згадуються також його нагороди: як і Нобелівська премія, так і менш відомі: «Набагато менше людей знають, що

серед інших наукових нагород Мечникова була медаль Коплі Лондонського королівського товариства... Серед її лауреатів є такі видатні вчені, як Чарльз Дарвін та Альберт Айнштейн, а також понад пів сотні нобелівських лауреатів. Іллю Мечникова нагородили цією премією за його роботи із зоології та патології», — зазначається у матеріалі «Громадського» [11].

Також ім'я видатного вченого знаходимо й у матеріалі інтернет-проєкту «Stop Fake» «Фейк: Вчений Ілля Мечников висловлювався проти вакцинації». Там розповідається про нібито цитату Мечникова, яка ширилася соціальною мережею Facebook. Матеріал було опубліковано 2021 року, тому можна зробити висновок, що його постать з'явилася в медіапросторі якраз через тему вакцинації. «Немає ніяких доказів того, що цитата про шкоду вакцинації належить Мечникову. Навпаки, вчений багато років працював над виробництвом і випробуваннями різних вакцин», — зазначають автори [19].

У матеріалах інформаційного агентства «Укрінформ» Ілля Мечников згадується в матеріалі «У Харкові екскурсія онлайн розповідь про вулицю, де жили Мечников і Міхновський» [20], а також матеріал «У Німеччині на острові відкрили меморіальну дошку українському вченому Мечникову» присвячений йому. «У дипустанові розповіли, що Ілля Мечников ще молодим вченим провів на острові декілька років, досліджуючи морську фауну. Саме час на Гельголанді дав йому поштовх до відкриттів, які згодом були визнані світовим науковим співтовариством і охрестили його батьком імунології», — йдеться в останньому [17].

Також ім'я Мечникова з'являється у підбірках «24 каналу», 5 каналу та «Коментарі.Харків», як Нобелівський лауреат з України та популяризатор йогурту.

З жанрів переважають портретні нариси, іноді трапляються замітки та замальовки. Джерела здебільшого не вказані, але наведені цитати самого Мечникова (з його праць, листів та автобіографії).

ОПИС ПІДГОТОВКИ ПРОЄКТУ

На першому етапі підготовки до написання диплому ми проведемо дослідницько-пошукову роботу: вивчення наукових джерел щодо діяльності Іллі Мечникова, його біографії. Результати буде викладено у першому пункті обґрунтування проєкту. Далі ми проведемо моніторинг засобів масової інформації на предмет висвітлення життя Мечникова, і результати проведеної роботи наведемо у другому пункті. Це буде зроблено задля того, аби показати зріз матеріалів у різних медіа, визначити, на чому робиться акцент та які аспекти переважають.

Кваліфікаційну роботу ми подамо у кросмедійному форматі лонґрідю, аби доповнити журналістські матеріали мультимедійним наповненням: фотографіями, відео- та аудіозаписами для глибшого занурення у тему.

Отож, для практичної частини першим кроком стане написання чотирьох журналістських матеріалів щодо життя та діяльності Іллі Ілліча Мечникова. Саме така кількість матеріалів допоможе найповніше розкрити тему та виконати завдання роботи.

Ми оберемо наступні теми та жанри: портретний нарис по Іллю Мечникова, інтерв'ю з В'ячеславом Кузнецовим — кандидатом історичних наук; кореспонденцію про те, як вшановують пам'ять вченого у стінах нашого університету, а також огляд спеціальних випусків студентських газет з нагоди річниці університету.

Наступним кроком стане те, що ми зв'яжемося із майбутніми реципієнтами для отримання коментаря та проведення інтерв'ю, аби висвітлити постать Іллі Мечникова об'єктивно та всебічно, з дотриманням стандарту повноти.

Для визначення жанрів ми керуватимемося наступною термінологією:

1. Для портретного нарису — визначенням Зіґфріда Вайшенберга: «У нарисах за допомогою описів людей або місць можуть бути поставлені певні проблеми чи схарактеризовані певні явища. Для портретних нарисів

передусім важлива точність спостережень, однак велике значення має і образна мова, а ще трошки іронії» [3];

2. Для кореспонденції та огляду — термінологією Оксани Гарачковської: «Літературний огляд — різновид огляду, побудований у формі розповіді про чергові номери журналів, нові книжкові видання» та з посиланням на інших дослідників: «кореспонденція — це “матеріал аналітично-публіцистичного жанру, у якому оперативно, діловито та конкретно відображається дійсність у її окремих виявах — картинах, епізодах, фактах, що аналізуються й характеризуються з викладом конкретних висновків та узагальнень”» [4];
3. Для інтерв'ю ми також користуватимемося визначенням Оксани Гарачковської: «Інтерв'ю — жанр публіцистики, зорієнтований на оприлюднення в масмедіа бесіди з відомими людьми на актуальні теми» [5].

Для створення огляду ми плануємо звернутися до архіву студентських газет, а для портретного нариса — до електронних архівів різних бібліотек, що містять інформацію про Мечникова або його праці, а також сходити в Наукову бібліотеку ОНУ імені І. І. Мечникова за відповідним коментарем, аби інформацію подати у кореспонденції. Також ми плануємо провести опитування серед студентів про Мечникова, а також звернутись за коментарем до Василя Попкова, який раніше грав роль вченого на посвяті першокурсників. Ще у планах є відвідування музейної експозиції у головному корпусі, аби поспілкуватися з директором В'ячеславом Кузнецовим та зробити фото та відео.

Фінальний крок — це створення безпосередньо лонгріду в програмі «Weblium».

ВИСНОВКИ

Ілля Мечников залишив свій слід не лише в історії медицини та у списках лауреатів Нобелівської премії, але й в Одесі.

У результаті проведеної роботи ми поспілкувалися з В'ячеславом Кузнецовим та отримали багато інформації, якої вистачило і на інтерв'ю, і на портретний нарис, а також зробили відео- та аудіозаписи, фотографії з музейної експозиції. Також ми зробили запис відеозустрічі у Zoom з професором Василем Попковим, який погодився надати коментар.

Щодо Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова, ми знайшли деякі з праць Мечникова та зробили фото, проте коментар надавати нам відмовилися через відсутність експертів, які б займалися спадщиною Мечникова.

Також деякі з матеріалів про вченого ми знайшли в електронному архіві Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

За допомогою портретного нарису описали наукову діяльність Мечникова та наголосили на важливості його відкриттів, які справді рятували життя, а за допомогою інтерв'ю дали уявлення про нього як про людину з вразливим характером та завзяттям.

У кореспонденції ми розкрили питання топоніміки, а також розповіли про вшанування пам'яті й не оминули наш факультет журналістики, реклами та видавничої справи, студенти якого підготували спеціальні випуски газет. Огляд на які ми зробили, щоб розкрити, як саме висвітлюють постать І. Мечникова студенти.

Проте, у зв'язку з тим, що написані матеріали не можуть бути представлені у класичному вигляді, у лонгріді вони подані як матеріали, що містять елементи відповідних жанрів, які в свою чергу доповнені фотографіями, аудіо- та відеозаписами.

Отож, поставлені завдання ми виконали. Завдяки цьому дослідженню ми можемо популяризувати постать Іллі Мечникова, доносити до аудиторії

відомості про нього та розповідати про університет, названий на його честь, а також про викладачів та студентів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. 15 травня 1845 року народився український науковець — нобеліат Ілля Мечников. *Гал-Інфо*. 15 травня 2018. URL: https://galinfo.com.ua/news/15_travnnya_1845_roku_narodyvsya_ukrainskyu_naukovets_nobeliat_illya_mechnykov_287602.html (дата звернення: 02.02.2024)
2. Азєєв С. Трансмедійний сторітелінг як синергія жанрів, цифрового контенту та мультимедійних платформ. *Діалог : Медіастудії*. 2019. № 25. С. 8-17. URL: <https://doi.org/10.18524/2308-3255.2019.25.195600> (дата звернення: 02.03.2024)
3. Борец за здоров'є человека. *Град*. 15 травня 2018. URL: <https://grad.ua/ru/istoriya-odessy/75822-borec-za-zdorove-cheloveka.html> (дата звернення: 04.02.2024)
4. Вайшенберг З. Новинна журналістика : Навчальний посібник / За загал. ред. В.Ф. Іванова. Київ : Академія Української преси, 2004. 262 с.
5. Гарачковська О. Жанрові особливості аналітичної журналістики у контексті становлення сучасного інформаційного простору. *Український інформаційний простір*. 2021. (2(8), С. 146–154. URL: [https://doi.org/10.31866/2616-7948.2\(8\).2021.245866](https://doi.org/10.31866/2616-7948.2(8).2021.245866) (дата звернення: 01.04.2024)
6. Гарачковська О. Жанрові особливості інтерв'ю в сучасному інформаційному просторі. *Український інформаційний простір*. 2021. № 1 (7). С. 86–93. URL: [https://doi.org/10.31866/2616-7948.1\(7\).2021.233879](https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(7).2021.233879) (дата звернення: 01.04.2021)
7. Гаташ В. «Етюди оптимізму» — погляд через століття. *Дзеркало тижня*. 14 грудня 2007. URL: https://zn.ua/ukr/science/etyudi_optimizmu_poglyad_cherez_stolittya.html (дата звернення: 05.02.2024)

8. Ілля Мечников : Герой и мученик науки. *Глас*. 2015. URL: https://www.youtube.com/watch?v=SLtNnoDms_I (дата звернення: 01.02.2024)
9. Ілля Мечников — український біолог, який довів корисну дію йогурта. «24 канал». 27 січня 2018. URL: https://24tv.ua/illya_mechnikov_ukrayinskiy_biolog_yakiy_doviv_korisnu_di_yu_yogurta_n919125 (дата звернення: 04.02.2024)
10. Кого Ілля Мечников вважав генієм його часу : несподіваний факт. «24 канал». 22 червня 2018. URL: https://24tv.ua/illya_mechnikov_kogo_nobelivskiy_laureat_vvazhav_geniyem_yogo_chasu_n987360 (дата звернення: 02.02.2024)
11. Кросмедіа : контент, технології, перспективи : колективна моногр. / за заг. ред. д. н. із соц. ком. В. Е. Шевченко; Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Київ : Кафедра мультимедійних технологій і медіадизайну Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2017. 234 с.
12. Левіт О. Ілля Мечников : “Старість наша являється болезню, которую нужно лечить, как любую другую”. *Факти та коментарі*. 19 травня 2015. URL: <https://fakty.ua/199979-ilya-mechnikov-starost-nasha-yavlyaetsya-boleznyu-kotoruyu-nuzhno-lechit-kak-lyubuyu-druguyu> (дата звернення: 05.02.2024)
13. Сімонов Д. Засновник науки про старіння, імунолог та нобелівський лауреат. Сім фактів про Іллю Мечникова, яких ви могли не знати. *Громадське*. 15 травня 2021. URL: <https://hromadske.ua/posts/zasnovnik-nauki-pro-starinnya-imunolog-ta-nobelivskij-laureat-sim-faktiv-pro-illyu-mechnikova-yakih-vi-mogli-ne-znati> (дата звернення: 03.02.2024)
14. Скицька У. Ми з України. Історії про людей, якими захоплюється світ. Вид. 2-ге, перероб. Львів : Видавництво Старого Лева, 2023. 312 с.

- 15.Тисячна Н. «Треба подовжувати життя, а не старість». *День*. 2005. URL: <https://day.kyiv.ua/article/istoriya-i-ya/treba-podovzhuvaty-zhyttya-ne-starist> (дата звернення: 05.02.2024)
- 16.Українець, що підсадив американців на грецький йогурт. «24 канал». 3 липня 2019. URL: https://24tv.ua/ukrayinets_shho_pidsadiv_amerikantsiv_na_gretskiy_yogurt_n_11743441 (дата звернення: 03.02.2024)
- 17.Українець, який знайшов спосіб побороти шкідливі бактерії. «24 канал». 4 грудня 2018. URL: https://health.24tv.ua/sekret_dovgolittya_yak_illya_mechnikov_znayshov_spo_sib_poboroti_shkidlivy_bakteriyi_n1074632 (дата звернення: 04.02.2024)
- 18.Український вчений, що врятував світ від сказу — Ілля Мечников | Постаті. *TCH*. 14 березня 2023. URL: <https://tsn.ua/video/video-novini/ukrayinskiy-vcheniy-scho-vryatuvav-svit-vid-skazu-illya-mechnikov-postati.html> (дата звернення: 01.02.2024)
- 19.У Німеччині на острові відкрили меморіальну дошку українському вченому Мечникову. *Укрінформ*. 18 серпня 2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3300074-u-nimeccini-na-ostrovi-vidkrili-memorialnu-dosku-ukrainskomu-vcenomu-mecnikovu.html> (дата звернення: 02.02.2024)
- 20.У Харкові екскурсія онлайн розповідь про вулицю, де жили Мечников і Міхновський. *Укрінформ*. 11 квітня 2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3003763-u-harkovi-ekskursia-onlajn-rozpovist-pro-vulicu-de-zili-mecnikov-i-mihnovskij.html> (дата звернення: 03.02.2024)
- 21.Фейк : Вчений Ілля Мечников висловлювався проти вакцинації. *Stop Fake*. 27 травня 2021. URL: <https://www.stopfake.org/uk/fejk-vchenij-illya-mechnikov-vislovlyuvavsya-proti-vaktsinatsiyi/> (дата звернення: 03.02.2024)

22. Шама О. 130 років тому Ілля Мечников відкрив одеську бактеріологічну станцію, де почав робити щеплення. *NV*. 19 червня 2016. URL: <https://nv.ua/ukr/publications/130-rokiv-tomu-illja-mechnikov-vidkriv-odesku-bakteriologichnu-stantsiju-de-pochav-robiti-shcheplennja-150514.html> (дата звернення: 04.02.2024)
23. Шевелева М. Ілля Мечников — Нобелівський лавреат з України. *Український інтерес*. 15 травня 2023. URL: <https://uain.press/blogs/illya-mechnikov-nobelivskij-lavreat-z-ukrayini-1241036/> (дата звернення: 02.02.2024)
24. Як зародилася дружба Клима Житника та Іллі Мечникова. «24 канал». 8 червня 2018. URL: https://24tv.ua/yak_zarodilasya_druzhba_klima_zhitnika_ta_illi_mechnikova_n980187 (дата звернення: 02.02.2024)

ДОДАТКИ

Додаток 1

Ілля Мечников — одне з облич Одеси

Писати про людей, які жили декілька століть тому, важко. Особисто не поспілкуєшся, всі їхні друзі та знайомі вже давно відійшли у вічність, а спіритичний сеанс навряд чи допоможе. Але, на щастя, пам'ять про нього досі живе у стінах Одеського національного університету, та й поза його межами.

Почнемо з того, що на честь Іллі Ілліча Мечникова названий вже згаданий Одеський національний університет, якому присвоїли це ім'я в 1945 році на честь 100-річчя з дня народження вченого. Також на фасаді головного корпусу встановлена меморіальна дошка. Ще в університеті щорічно проводиться іменний фестиваль для першокурсників Mechnykov Start Fest.

Оскільки Ілля Мечников був видатним біологом, тому не можемо лишити поза увагою й наш біологічний факультет. Як повідомила студентка 2 курсу Єлизавета Мамаєва, на першому курсі вони вивчають «Вступ до університетських студій», де вивчаються праці різних вчених та їхні наукові здобутки, де і згадують про Мечникова. Також у їхньому корпусі є його портрет.

Якщо говорити про одеську топоніміку, то ім'ям вченого названо лише одну вулицю — Мечникова, що починається з перетину Старопортофранківської та Пастера, а закінчується за Чумною горою.

Продовжуючи тему будівель, ім'я Мечникова носить і Наукова бібліотека ОНУ, в якій і зберігаються деякі з його праць:

1. «Исследования о двукрылых насекомых» (1866 р.)
2. «История эмбрионального развития *Seriola* (диссертация для получения магистра зоологии)» (1867 р.) та «Сравнительно-эмбриологический очерк. История развития *Nebalia* (1868 р.)
3. «О пищеварительных органах пресноводных турбеллярий» (1877 р.) — подарунок самого Мечникова

4. «Хлібний жук» (1879 р.) — теж дар, але невідомо, від кого
5. «Основатели современной медицины» (1915 р.) — з бібліотеки лікаря Теофіла Вдовиковського
6. «Позвоночная теория черепа» (1871 р.) — промова для Новоросійського університету
7. «Этюды о природе человека» (1904 р.) — має автограф самого Мечникова.

Також у головному корпусі університету, що знаходиться на вулиці Дворянській, є музейна експозиція, де окремий стелаж присвячений Іллі Іллічу. При вході висить картина його дружини, про яку нам розповів директор експозиції В'ячеслав Кузнецов.

Там можна побачити і портрети Мечникова та Пастера, які потрапили до університету з бактеріологічної станції, роботи студентів з автографами вченого, терези, які ймовірно належали його вчителю професору Веріго, а також хімічні реактиви та посудини, якими користувалися на той час.

Та й це не все: серед цього різноманіття знаходимо книгу, яку В'ячеслав Кузнецов називає «героїчним вчинком»: «Справа в тому, що російські енциклопедії писали, що Мечников — великий російський вчений, єврейські енциклопедії — що він єврейський вчений, і у 1995 році стався якийсь героїчний вчинок: написали у назві “Великий син України і людства”».

Також наш університет має не лише ім'я великого вченого у своїй назві, але й «ритуал», пов'язаний із ним. Колись на церемонії посвяти першокурсників вітав «Мечников», або ж загримований професор та завідувач кафедри політології ОНУ імені І. І. Мечникова Василь Попков.

Отож, ми бачимо, що ім'я Мечникова можна знайти не лише в топоніміці, а й у назвах установ та заходів, пов'язаних з Одеським національним університетом. Проте, наскільки відомий Мечников серед самих студентів сьогодні?

Анастасія Тітарчук, студентка 4 курсу факультету журналістики, реклами та видавничої справи ОНУ імені І. І. Мечникова: «Коли я обирала університет, я опиралась на назву. Мені потрібно було, щоб назва звучала якось велично, масштабно, щоб в університеті, в якому я навчалася, було відоме, знайоме ім'я. Тому коли я гортала перелік університетів Одеси, мене зацікавив саме університет імені Мечникова. Загалом в мене були якісь знання зі школи, бо моя викладачка біології нам розповідала про Іллю Мечникова і тому я знала, що він видатний був біолог і науковець, став лауреатом Нобелівської премії, і ще мене вразило, що його дружина була вдвічі молодша за нього».

Анастасія Журан, студентка 2 курсу факультету міжнародних відносин, політології, соціології ОНУ імені І. І. Мечникова: «Обираючи університет імені І. І. Мечникова, я знала, що він є один з найвизначніших/провідних навчальних закладів України. Сам І. Мечников дуже видатний український учений. Коли я вчилася в школі, мій класний керівник, починаючи з 8 класу дуже багато нам розповідала саме про цей навчальний заклад, ми ходили декілька разів на день відкритих дверей, всім класом. Тому сумнівів вступати саме в Мечникова в мене не було. Вагалася лише зі спеціальністю, бо в нашому університеті дуже розвинені різноманітні програми, зокрема в області природничих наук».

Єлизавета Мамаєва, студентка 2 курсу біологічного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова: «Я ще з 9 класу дуже багато захоплювалася біологією, і за особистою ініціативою це все вивчала. Загалом нічого нового з відповідної дисципліни не дізналася, більшу частину інформації я вже знала».

Христина Янак, студентка 1 курсу магістратури факультету журналістики, реклами та видавничої справи ОНУ імені І. І. Мечникова: «Чесно кажучи, я мало що знала про І.І. Мечникова, вступаючи до університету, можна навіть сказати, що зовсім нічого. Більшість моїх знань про цю постать були набуті вже під час навчання. Наразі можу сказати, що він одна з визначних постатей в історії науки, який зробив значний внесок у сфері біології та медицини».

Дарія Бойко, студентка 2 курсу факультету романо-германської філології ОНУ імені І. І. Мечникова: «Загалом до мого вступу тема історії у моїй сім'ї прослизала, і ми з батьками обговорювали, на честь кого названі наші університети в Одесі, тому й Іллю Мечникова я загалом як персону знаю, але хотілося б можливо знати якісь деталі про нього, оскільки ми вчимося в університеті, названому на його честь».

Владислав Бебешко, студент 4 курсу факультету журналістики, реклами та видавничої справи ОНУ імені І. І. Мечникова: «Коли я вступав в університет, мої знання про постать Мечникова були дуже обмеженими. Я знав зі школи, що він був науковцем в галузі біології, медицини та хімії, лауреатом Нобелівської премії. Не дарма на його честь в Дніпрі, де я жив, названо лікарню. Проте його відкриття та інші досягнення були для мене невідомими. Навчання в університеті не принесло мені нових знань про Мечникова. Можливо, для факультету журналістики, реклами та видавничої справи він не має такого великого значення, як для біологічного факультету, тому моє навчання в університеті ніяк не перетиналося з постаттю Іллі Мечникова».

Марія Качур, студентка 2 курсу факультету романо-германської філології ОНУ імені І. І. Мечникова: «Про Мечникова я до вступу не знала, і за час навчання в університеті я так і не дізналась, хто це. Але я хотіла б довідатися про те, в якій сфері він розбирався, як на його честь назвали університет, і яким спочатку був наш навчальний заклад».

Отож, з огляду на отриману інформацію, постать Мечникова та знання про нього живуть з нами, в стінах університету. І якщо навіть хтось не чув про першого Нобелівського лауреата з України, має бажання про нього дізнатися.

Дар'я Кристофович

Додаток 2

Як «хлопчик-ртуть» став нобеліатом

За рік до своєї смерті винахідник динаміту та філантроп Альфред Нобель заповів свої статки на фінансування міжнародної премії, аби відзначити відкриття та досягнення вчених зі всіх країн світу. Головними факторами відбору були революційність, вагомість та користь суспільству. А вже у наступному столітті Ілля Мечников у свої шістдесят три отримує Нобелівську премію з медицини та фізіології за «праці з імунітету». Проте, що ж цьому передувало? Давайте розбиратися.

З дитинства Ілля Мечников мав науку, насамперед біологією. Ні на хвилину не розлучався з мікроскопом, дитячим іграм віддавав перевагу спостереженню за жабами та комахами. І педагогічна жилка проявлялася змалку: всі отриманні знання майбутній вчений прагнув донести до своїх однолітків, яких збирав навколо себе. В той же час він був дуже вразливою дитиною, через що отримав прізвисько від рідних — «ртуть». У 14 він пише свою першу статтю, яку не приймають, у 16 років пише рецензію та теорію еволюції Дарвіна, якій теж дісталось немало. Вчиться на зоолога, подорожує, згодом на деякий час осідає в Одесі, де викладає у нещодавно створеному Новоросійському університеті, очолює другу в світі бактеріологічну станцію, де роблять щеплення від сказу.

Один із його учнів, Володимир Хавкін, пригадує, що, йдучи вулицею Гульовою (зараз — Льва Толстого) повз бактеріологічну станцію, він підстрибував, аби побачити у вікно Мечникова за роботою. Але варто зазначити, що саме мікробіологією вчений у Одесі не займався. «Справа в тому, що Мечников взагалі не був мікробіологом і не працював в галузі мікробіології, коли він викладав у Одеському університеті. Як він пише, “після повернення з Мессіни, я із зоолога став раптово мікробіологом”. І якщо казати про розвиток мікробіології, то дуже великий вплив на це справив Олександр Веріго, хімік. А Мечников вже пізніше, коли він запрошував випускників до себе в Париж, там

навчав їх мікробіології, але не в Одесі», — зазначає В'ячеслав Кузнецов, кандидат історичних наук, доцент кафедри ботаніки, фізіології рослин та садово-паркового господарства ОНУ імені І.І. Мечникова.

Проте, ще до здобуття Нобелівської премії він встиг допомогти людству. Неабияке значення мала його праця «Хлібний жук», у якій розповідається про хвороби шкідника «кузьки», який винищував врожаї пшениці. Проблема була дуже велика, навіть збиралося земство, влаштовувалися з'їзди, аби вирішити, як боротися з хлібним жуком. Німці навіть пропонували створити спеціальну машину, яка б збирала «кузьку». І якраз в той час Ілля Мечников запропонував використовувати зелену мускардину — грибок, який шкодить комахам. І це допомогло. Потім його учень Красильщик відкрив червону мускардину, а друг Ковалевський — білу. Так і виник цілий напрямок біологічних методів боротьби із сільськогосподарськими шкідниками.

Наступною загрозою стали ховрахи та польові миші, які знищували врожай на Одещині. Про це навіть у 1894 році пише харківська газета «Южный край», що навесні Мечников приїде «відомий бактеріолог професор Мечников», аби робити експерименти із зараженням тварин, аби їх винищити.

Також останні 35 років свого життя Ілля Мечников присвятив боротьбі вже з шкідником не урожаїв, а людського здоров'я — старістю. Він вважав, що люди можуть жити набагато більше, проте самі себе отруюють через неправильне харчування. Також неочікувано Мечников став амбасадором йогурту: завдяки його відкриттю корисної бактерії у болгарській простокваші (а болгарі славилися своїм довголіттям) ми тепер бачимо купу реклами йогуртів, які обіцяють всі блага світу для нашого організму. На цьому його рух за здорове харчування не закінчився: Мечников наполягав і на термічній обробці продуктів, мив навіть банани, що для тих часів було не прийнято.

Проте не тільки цим ми зараз завдячуємо видатному вченому. Найголовнішим здобутком Мечникова вважаються його «праці з імунітету», які зародилися ще з «відкриття цілющих здібностей організму», представлених на

VII з'їзді природознавців та лікарів в Одесі в 1883 році. До наших часів залишилася книга, де задокументовані матеріали цього з'їзду, і саме там опублікована перша стаття Мечникова про фагоцитоз, за яку він у подальшому і отримав Нобелівську премію. Проте, не все було так просто. Справа в тому, що Мечников був у хронічному конфлікті з лікарями, які постійно натякали на те, що він не має права займатися хворобами людей, адже не мав медичної освіти. Тому він доволі скромно назвав свою працю «Про цілющі здібності організму» та зробив по ній доповідь у відділенні природознавців, а не лікарів.

Отже, як бачимо, Ілля Мечников неквапливо, але впевнено, рухався до найбільшого визнання у своєму житті, займаючись тим, чим марив з дитинства. Звучить, наче історія успіху з журналу «Forbes», але тоді він ще навіть не був заснований...

Дар'я Кристофович

Додаток 3

Холеричний, вразливий, артистичний

Ілля Ілліч Мечников — кого ми уявляємо, коли чуємо це ім'я? Вочевидь, портрет такого собі бороданя в окулярах, костюмі, може, ще з якоюсь колбою в руці. Серйозного, досвідченого науковця. Проте, колись ця «людина з портрету», як і ми, прокидалася вранці, вмивалася, можливо, ще й снідала або не робила цього взагалі, а потім, вже за роботою, могла й ненароком пролити каву на папери. Тож який він, «Мечников як людина», та чому саме на його честь було названо університет в Одесі? Про це ми поговорили з кандидатом історичних наук, директором музейної експозиції ОНУ імені І. І. Мечникова В'ячеславом Кузнєцовим.

— За словами його сучасників, який був характер у Мечникова?

— Ой, це був типовий холерик. Він був дуже такий запальний, так би мовити. Дуже часто вразливий був, і навіть Сеченов пригадує, що «я боявся ходити з Іллею Іллічем до театру, тому що коли давали трагедію, він міг почати ридати, весь зал повертався і дивився на нас». Він дуже гарно читав лекції, про це всі пишуть, що в нього були артистичні здібності. Але, як відзначають учні, наприклад, той же Браунер Олександр Олександрович, що він не любив таку тягомотину, сидіти зі студентами, щось розбирати. Це він все доручав своїм асистентам. А ось його друг Ковалевський, в нього було навпаки, як пише Браунер, у лекції він заглиблювався настільки, що не встигав до кінця розповісти весь матеріал. Але він дуже любив збирати студентів, у нього були гуртки. З ними сидів і вивчав дуже ретельно різні організми та інше.

— Чому Мечников не хотів, аби його тіло поховали?

— Він був взагалі людиною антирелігійною, так би мовити. У нього навіть прізвисько було, коли він вчився у Харківській гімназії, а потім в університеті, «а-Бога-нет». Він, так би мовити, був атеїстом. З одного боку, це було на користь антирелігійній пропаганді в університеті. А з іншого, саме в цей час формується дуже міцна богословська лінія в Одеському університеті.

Навіть коли ми розмовляли з Єпіфанієм, він спитав: «Звідки у вас такі богослови?» Я йому кажу: «Розумієте, кумирами університету були Мечников і Ковалевський, вони були атеїстами, і простий богослов витримати цього всього не міг».

Отож він заповів, що ніяких мітингів, ніяких відправ, «спалити мене в тій печі, в якій я спалював бідних експериментальних тварин, а прах розвіяти». Але прах не розвіяли, а залишили в Паризькому інституті. У бібліотеці знаходиться урна з прахом Мечникова. На ній посмертна маска, яку робила Ольга Миколаївна Бекетова-Мечникова, яка на той час вже була визнаним скульптором.

— *Чи прагнув він популяризувати свою працю?*

— Йому і не треба було популяризувати, тому що він був настільки популярною особистістю, що за ним ходили журналісти і кожен крок його описували, тому що залишилось в літературі дуже багато матеріалів. Це він любив і розповідав правду. Казав про те, що він робив, навіть якщо якесь відкриття було: чи він щось відкрив, чи Ценковський до нього відкрив, чи Ковалевський — і, як пише Браунер, уже на наступній лекції це все викладалося студентам. Усі новини, які тільки були. А Одеса і університет — це були єдине ціле. Якщо в університеті виникали якісь проблеми, приєднувалася вся Одеса. Якщо ставалося щось добре, вся Одеса святкувала це. Дуже взагалі переживали, коли Мечников поїхав звідси, тому що вважали, що наше місто загубило дуже багато наукових відкриттів, які міг би Мечников зробити в Одесі і створити їй славу.

— *А як ви думаєте, якщо б Мечников жив зараз, йому було б цікаво займатися наукою?*

— Ну, розумієте, він людина науки. Коли б він не жив, він би займався наукою. Навіть Браунер пише, що Мечников і Ковалевський були настільки занурені, що іноді вони не бачили, що відбувається навколо. Там, де зараз наша бібліотека, була лабораторія Мечникова. Звідти він йшов додому, і там в нього

стояли мікроскопи, все він розглядав. От навіть пригадувала Ольга Миколаївна Мечникова, що якось Ілля Ілліч стояв, дивився на вулицю Херсонську, і раптом почав бігати кімнатою, кричати «скоріше, скоріше, сюди двірника, слюсара, столяра». Коли всі прийшли, він сказав «відкривайте вікна», а це була зима. Відкрили вікна, між рамами лежить муха. Пінцетом взяв — і під мікроскоп. Побачив, що муха загинула від зеленої мускардини. Це таки притаманно геніальні людині, вона все перевіряє. Така ж ситуація і з відкриттям фагоцитозу.

— *А в чому вона полягає?*

— Він в той час працював з інтерсоціальними клітинами морських зірок і якось вколов пальця. Щоб людина зробила у такому випадку? Ну чимось помазала б та й все. Але ні, він видавив цей гній — і під мікроскоп. Він в нього був постійно з дитинства. Навіть Тімірязєв пише, що «ми ще коли вчилися в університеті, то знали, що під Харковом є такий геніальний вундеркінд». У 14 років він вже статтю написав, але її не прийняли. Ну і дуже любив читати лекції, збирав дітей, платив їм якісь копійки, щоб вони його слухали. Але я думаю, якщо подивитися з нашої точки зору, це були його кріпаки. То чого їм було платити гроші? Він і так їх збирав та читав. Мечников взагалі у 14 років вже хотів вступити в університет. Він ходив до професорів в Харківському університеті, його не сприймали серйозно. Казали, от ти повчися спочатку в гімназії, а потім прийдеш в університет. От він самостійно все вивчав і навіть за три роки закінчив університет. Усе поскладав екстерном у 20 років.

— *У чому ж секрет його геніальності?*

— Мечников казав, що люди бувають раннього розвитку і пізнього розвитку. І він якраз відносив себе до людей раннього розвитку. І це, до речі, саме він зайнявся в подальшому геронтологією. Вважав, що людина може жити до 120 років, але сама себе отрує тим, що вона не харчується так, як необхідно, переїдає, розводить всередині себе багато шкідливих бактерій. І тому він пропонував оцей болгарський кефір і йогурт для того, щоб

нормалізувати мікрофлору, те, що на сьогоднішній день називається «дисбактеріоз». Дисбактеріоз вплив уже в кінці ХХ століття, але Мечников ще тоді ці проблеми порушував і вирішував. Оце й було головне: якщо проблема його стосувалася, він весь був в цій проблемі. І поки не вирішить, йому було важко перейти до чогось іншого.

— *А чому саме на його честь назвали Одеський університет? Адже багато різних видатних вчених тут працювали або вчилися.*

— Тому що це був єдиний лауреат Нобелівської премії. Між нами, може сказати, що зоологи вважали, що університет більш достойний звання Ковалевського, але Мечников був лауреатом Нобелівської премії і це перемогло. І ще, це ім'я присвоєно було в 1945 році, коли університет повернувся з евакуації. В 1944-му він повернувся, в 1945-му був ювілей Мечникова, 100-річчя з дня народження. З цієї нагоди й було присвоєно звання.

— *Як ви вважаєте, Мечников все ж таки оптиміст чи песиміст?*

— Знаєте, якщо дивитися на його взагалі все життя, на його наукову роботу, то мені здається, що все ж таки треба визнати, що він оптиміст. Від чого я відштовхуюсь? У його житті було багато таких випадків, коли він брався за проблеми, які ніхто не міг розв'язати. Той же хлібний жук: вважалося, що це проблема, з якою неможливо впоратись. Але він брався за неї і працював, і розв'язував. І з тим же ховрахом, який з'їдав весь урожай в Одесі, через що виник голод. Професор Веріго як хімік запропонував використовувати отруйні речовини проти ховрахів. Мечников пішов іншим шляхом та запропонував використовувати курячу холеру.

Це був період, коли Пастер зіткнувся з проблемою дуже великого розмаху, розмноженням кроликів у Австралії, і вони використовували там аналогічні препарати. Але Мечников запропонував холеру. За це його дуже і дуже критикували. Навіть лікарі казали, що Мечников не медик, він не має права займатися цим і взагалі може розповсюдити холеру, що вона перетвориться на шкідливе захворювання для людей, він хоче отруїти всю

Одесу. Отакі гоніння були. Це була одна з причин, чого він не витримав і покинув Одесу. Поїхав спочатку в Німеччину, а потім в Париж.

Дар'я Кристофович

Додаток 4

155 років університету в 15 студентських газетах

У 2020 році Одеський національний університет імені І. І. Мечникова відсвяткував свій 155-ий ювілей. З цієї нагоди проводилися різноманітні конференції та видавалися наукові роботи. Осторонь не залишилися й студенти факультету журналістики, реклами та видавничої справи — кожна редакція створила спецвипуск, в якому опублікувала низку матеріалів про свою Альма-матер, зокрема й про самого Іллю Мечникова. Про них і поговоримо.

Структура ОНУ імені І. І. Мечникова, випускники та трохи історії — так можна коротко описати спеціальні випуски студентських газет. Редакції більш зосередилися саме на людях, які навчалися або навчаються, і саме тут знайшлося місце й матеріалам про Іллю Мечникова.

У матеріалі «Території правди» «Як людина боролася зі смертю або Ілля Мечников проти старіння» Олеся-Олександра Сагайдак називає його «медіаперсоною», розповідає про працю вченого над вивченням імунітету та боротьбу зі старістю. Але провідною темою стає співпраця Мечникова з журналістами: «...товариші по зброї у священній місії популяризації науки завжди цінували легкість, з якою вони можуть у будь-який момент постукати в його двері».

Натомість газета «The Octopus» зосередилася на особистому житті Іллі Мечникова, його стосунках з двома дружинами. Ольга Діденко у матеріалі «Ілля Мечников: постать, яка знаходиться у витоках назви університету» подає коротку біографію вченого, розповідає про дослідження, а його перебування в Одесі описує так: «...тут він займався дослідженнями, відкрив першу бактеріологічну станцію у світі, викладав, кохав...». Проте, це була друга така станція у світі, а не перша.

Перше місце посів Ілля Мечников у добірці «Read.me» «Видатні науковці нашої Alma Mater» авторства Вікторії Грищенко: там зробили акцент на його науковій діяльності та роботі в університеті. Також про наукові відкриття

розповідає й «reDUCKсія» у матеріалі «Чиє ім'я носить Одеський національний університет?», автор — Максим Ульянов.

«Довга праця Іллі Мечникова заради ліків від старіння» — матеріал авторства Олени Гаденюк, опублікований в газеті «InTouch». У ньому знову згадується його боротьба зі старінням, його турбота про лихоманку, а також авторка описує і його характер: «У молодості вчений відзначався винятковою вразливістю і нервозністю, гостро переживаючи усякого роду труднощі і конфлікти».

«Щоб остаточно закріпити зв'язок, треба б спалити моє тіло в печі, де спалюють випробовуваних тварин, і зберегти мій попіл в якійсь посудині на одній із шаф бібліотеки», — цей заповіт Іллі Мечникова знаходимо на сторінках газети «Inspire», у матеріалі Стефанії Бондаренко «Ілля Ілліч Мечников». У ньому наукові дослідження вченого переплітаються з особистим життям, авторка наголошує, що він проявляв себе як люблячий та турботливий чоловік.

Інші газети, як-от «Prostir», «Sense», «UniLife», «One.Breath», «Без кордОНУ», «Погляд», «Momentalist», «Дах» та «SALT» — зосередилися більше на розповіді про історію своєї Альма-матер, музеї, обсерваторію, студентську буденність, вступ до університету та історіях випускників чи викладачів.

Тож який він, Ілля Мечников, очима студентів? Насамперед, той, чиє ім'я носить наш університет. Також — видатний учений, люблячий чоловік, щоправда, надто емоційний. Борець зі старістю, причина його турботливої лихоманки, Нобелівський лауреат, «медіаперсона». Усе це — про нашого Іллю Мечникова.

Дар'я Кристофович